

С. В. Вакулєнко

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

Співвідношення історії та теорії мовознавства в концепції Валерія Акуленка

Вакулєнко С. В. Співвідношення історії та теорії мовознавства в концепції Валерія Акуленка. Амбіційну програму сполучення історії та теорії мовознавства сформулював у середині 70-х рр. ХХ ст. Р. Сімонє. «Короткий історичний вступ до мовознавства» В. Акуленка (Гавана, 1979) на велику міру мав ті самі концептуальні орієнтири і, крім того, стремів до практичного переведення в життя аналогічної програми. Обидва науковці розглядали історію науки як знаряддя методологічного освідомлення й приділяли пізнавальним процедурам таку саму увагу, як і вервечці теоретичних моделей у мовознавстві та результатам, здобутим за допомогою кожної з них.

Ключові слова: історія мовознавства, теоретичне мовознавство, предмет мовознавства, методологія мовознавства, Валерій Акуленко, Раффаєле Сімонє.

Вакулєнко С. В. Соотношение истории и теории языкознания в концепции Валерия Акуленко. Амбициозную программу объединения истории и теории языкознания сформулировал в середине 70 х гг. ХХ в. Р. Симоне. «Краткое историческое введение в языкознание» В. Акуленко (Гавана, 1979) в значительной степени имело те же концептуальные ориентиры и, кроме того, стремилось к практическому воплощению в жизнь аналогичной программы. Оба ученых рассматривали историю науки как орудие осознания методологических вопросов и уделяли познавательным процедурам такое же внимание, как и последовательности теоретических моделей в языкознании и результатам, полученным при помощи каждой из них.

Ключевые слова: история языкознания, теоретическое языкознание, предмет языкознания, методология языкознания, Валерий Акуленко, Раффаэле Симоне.

Vakulenko S. V. The correlation of linguistic historiography with linguistic theory as conceived of by Valerii Akulenko. R. Simone formulated in the mid-1970s an ambitious programme of integrating linguistic historiography with linguistic theory. V. Akulenko's Breve introducción histórica a la lingüística (La Habana, 1979) largely shared the same conceptual bearings and, moreover, made some steps towards putting a similar programme into practice. Both scholars regarded the history of science as instrumental in attaining better methodological awareness and focussed just as much on cognitive procedures as on the succession of theoretical models in linguistics and on the results achieved by each of them.

Key words: linguistic historiography, theoretical linguistics, object of linguistics, methodology of linguistics, Valerii Akulenko, Raffaele Simone.

В уже далекому 1981 році мені пощастило належати до останнього покоління харківських студентів-філологів, що мали нагоду слухати блискучий курс загального мовознавства від професора Валерія Акуленка. Пам'ятаю, що тоді мене особливо вразило майстерне поєднання лектором у викладі питань історії та теорії мовознавства. Усіма барвами в нього вигравали, зокрема, ідеї Фердинана де Сосюра, з яких він виводив плідні висновки для сучасної методології лінгвістичних студій. Мое власне пізніше професійне зацікавлення історією мовознавства на велику міру зумовлене саме впливом лекцій В. Акуленка, що з них я виніс тверде переконання про невіддільність теорії нашої науки від її історії.

Значно пізніше мені на очі навернулася примітна стаття відомого італійського автора Раффаєле Сімонє «Лінгвістична теорія та історія мовознавства» [18]. У її основі лежала доповідь, подана автором спільно з Ніно Дацці на VII міжнародну конференцію «Теорія та історія

мовознавчих студій» (Рим, 1973 р.). У пояснювальній примітці Р. Сімонє застерігав: «Друкowana доповідь доглибно різниться від виголошеної усно на конференції. Поштовх до такого докорінного її перероблення дали, властиво, деякі завваги, висунуті учасниками обговорення [...] мушу додатково наголосити, що в моєму випадку саме обговорення спонукало мене переглянути первісно висловлені позиції» [18:111, прим.].

Питання взаємин між теорією та історією мовознавства, вочевидь, не залишило байдужими учасників тієї конференції. Його тодішню актуальність підкреслює й той факт, що того самого року цю розвідку в дещо скороченому французькому перекладі вмістив на своїх сторінках авторитетний міжнародний журнал «Гісториографія лінгвістика» [19].

Перебіг думок Р. Сімонє можна стисло переказати таким чином. Праці з історії мовознавства переважно пишуть не професійні

історички науки, а професійні мовознавці (теоретики або й практики). Їхню мотивацію Р. Сімонє вбачає в прагненні визначитися з засадами своєї наукової діяльності: “[...] коли відносно пізно вишталтувана дисципліна, лише віднедавна (супроти інших) визнавана за повноправну наукову галузь, починає досліджувати власну історію, то є знак, що вона опиняється перед потребою доглибного себеусвідомлення” [18:112; пор. 19:354].

Із приводу пізнього постановня мовознавчої науки – на відміну від граматичного мистецтва – можна згадати бодай слова Якуба Ханделя, автора першої книжки з загальної історії мовознавства, виданої на українських теренах: “Справжнім відкривачем і фундатором нової дисципліни – порівняльного мовознавства, – творцем лінгвістики новітньої, наукової в повному сенсі цього слова, повсюдно визнають Франца Бопє. За дату народження порівняльного мовознавства, зокрема індоевропейського, тобто порівняльної граматики індоевропейських мов, ми беремо дату виходу друком вікопомної Бопєвої праці «Про систему дієвідміни санскритської мови в порівнянні з мовами грецькою, латинською, перською та германською». З’явилася ця зовсім непоказна, радше скромна обсягом, зате багата змістом і задумом Бопєва студія 1816 р. у Франкфурті-на-Майні. Авторіві тоді виповнилося заледве 25 років, тож мав він вік, у якому геніальним людям здебільшого чи, принаймні, часто притаманно створювати свої епохальні праці” [14:63–64].

Якщо пристати на цей погляд, то наступного року мовознавство має святкувати своє двохсотріччя – вік і справді молодечий як на наукову дисципліну. Видана 1935 р., Ханделева книжка була лише третьою з черги спробою дати систематичний і всеохопний виклад історії науки про мову. Перед нею вийшли друком дві праці пера данських авторів: «Історія мовознавства: короткий огляд її головних етапів» Вільгельма Томсєна (1902) та «Огляд історії мовознавства з особливою увагою до історичної фонетики» Гольгєра Педєрсєна (1916) [20; 16]. Відтоді, звісно, підстави говорити про самовизначення наукової дисципліни вже виникають, хоча по-справжньому множитися дослідження з історії мовознавства почали щойно в другій половині ХХ ст.

Притому, одначє, засадничу хибу багатьох із-поміж цих праць Р. Сімонє вбачав у поверховості викладу, який часто сходить на встановлення єрєр-хій між засновниками, винахідниками, попередниками, продовжувачами та под.¹ [18:117, 136–137; 19:356, 367–368] або – в ліпшому разі – на перелік послідовних теоретичних моделей [18:116–118; 19:355–356]. Не тільки в історії мовознавства,

¹ В українській традиції типовим виявом такого підходу буває питання про те, хто з науковців кого “випередив” [2:327; пор. 3: 76, 83].

а й в історії науки взагалі він відзначав хибу тенденцію до легковаження самої природи відповідної дисципліни та до відриву історії від сучасного стану досліджень [18:115].

В оперті на ідеї Жана П’єжє, Карла Попєра та Томаса Куна автор наполягав на тому, що історія науки мусить зосереджуватися не лише на прикінцевих результатах досліджень, а й на особливостях пізнавальних процесів, що вможливили здобуття цих результатів [18:115; 19:355]. Звідси випливає його розуміння співвідношення між минулим і майбутнім у розвитку науки: “[...] історія науки не є зовнішнім доважком до відповідної науки; вона становить її присутню частину, оскільки [...], увиразнюючи не лише послідовність моделей, а й низку взаємозалежностей між моделями та дослідним матеріалом, тобто пізнавальні процеси, що завдяки ним дисципліна розвивається, вона може й безпосередньо сприяти подальшому поступові самої науки” [18:116; пор. 19:355].

З усього цього випливає дослідницька програма, що її Р. Сімонє пропонував 1975 р.: “[...] якщо ми хочемо, щоб історія мовознавства реально сприяла розвиткові мовознавчої теорії та загалом знання про мову, треба перетворити її на історію науки, тобто проникнути глибше за поверхову послідовність моделей” [18:117; пор. 19:356].

Розвиваючи сосюрівське протиставлення дослідного матеріалу (*matière; materia*) та предмета (*objet; oggetto*) мовознавства [10:16–30], Р. Сімонє наголошував на неоднаковості понять “факти” (*fatti*) та “дані” (*evidenze*) з погляду науки. Якщо “усі факти” мовної діяльності людини” складають дослідний матеріал мовознавства [10:16], то до рангу “даних” потрапляють лише ті факти, що їх береться пояснити науковець у рамках відповідної теоретичної моделі, тобто факти вибрані, релевантні з погляду тієї чи тієї дослідницької парадигми [18:124; 19:361].

Здавалося б, досліджує мовознавча наука завжди ту саму сукупність даних, відому під налічкою “мова”; однак насправді за цим терміном ховаються зовсім різні тямки в таких лінгвістів, як Ф. де Сосюр, Леонард Блумфілд, Зеліг Гаріс чи Нєм Чомскі. Історія мовознавства здатна оприявнити присутні відмінності в розумінні мови різними авторами в різні часи й таким чином вирішально сприяти усуненню непорозумінь у загальній мовній теорії, яка часом може набувати зовсім різної будови [18:120; 19:357].

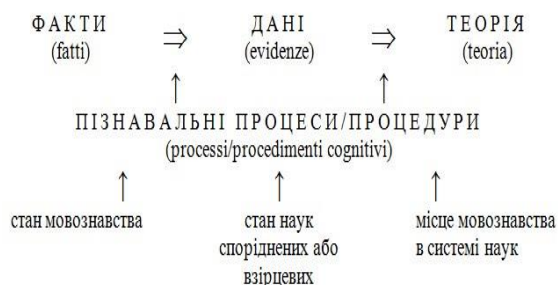
Ужє Сосюр, зрештою, дуже добре здавав собі з цього справу, наполягавши: “Предмет аж ніяк не передує точці зору на себе; навпаки, можна сказати, що саме точка зору й створює свій предмет, ба й годі передбачити наперед, що один зі способів

² У французькому першовзорі – *manifestations* [17:20], тобто ‘прояви’.

розгляду певного факту матиме першенство чи переваги над іншими” [17:23]³.

На думку Р. Сіміоне, ця Сосюрова теза дістала вельми вдале продовження в інтерпретації російського радянського психолінгвіста Алексея Леонтьєва: “[...] предмет науки є категорія історично мінлива. Інакше кажучи, той самий об’єкт тієї самої науки може бути зінтерпретований нею по-різному на різних історичних етапах її розвитку. Тож конфігурація предмета науки залежить не лише від властивостей об’єкта, а й від точки зору науки в той чи той момент. А цю точку зору, своєю чергою, визначають, з одного боку, той шлях, що його ця наука пройшла, а з другого – ті конкретні завдання, що стоять перед наукою в певний момент” [11:17].

На відміну від Ф. де Сосюра, в якого тямки “дослідний матеріал”, “предмет” і “точка зору” зринають у суто епістемологічному контексті, А. Леонтьєв долучає до їх розгляду ще й історичний вимір, визнаючи не саму лише мінливість предмета, а й мінливість точок зору. На цій підставі Р. Сіміоне пропонує власне бачення чинників, що вкупі призводять до формулювання певної теорії (трактованої ним як система взаємозв’язаних тверджень на пояснення певної сукупності даних) [18:125; 19:361]. Пізнавальні процеси, пов’язані з прийняттям певної точки зору, визначають добір сукупності релевантних даних із нескінченного розмаїття фактів; відтак теорія (теоретична модель), сформульована за допомогою певних пізнавальних процедур, опрацьовує ці дані й обертає їх сукупність на впорядковану систему, створюючи водночас предмет науки, співвідносний із відповідною моделлю. З-поміж епістемічних чинників на перебіг пізнавальних процесів мають вплив досягнутий попередньо стан мовознавства, а також стан наук, споріднених із ним або тих наук, що на них мовознавство взурується, та, нарешті, місце мовознавства в загальній системі наук, узятих і концептуально, й інституціонально. Усе це можна внаочнити схемою:

При тому Р. Сіміоне звертає увагу й на роль позаепістемічних чинників, що впливають і на формування сукупності даних, і на пізнавальні процеси, й на вироблення теоретичної моделі

³ В українському виданні «Курсу» переклад цього речення не зовсім доладний [пор. 10:18].

[18:125; 19:362]; коло них, вочевидь, мала б заходжуватися доти ще не викшталтувана “соціологія мовознавства” [18:140; 19:370].

Таке розуміння історії мовознавства зможливає критичне поцінування доробку того чи того автора як із погляду зроблених ним відкриттів (на площині фактів), так і з погляду внесених ним новацій (на площині теоретичних моделей).

Практичний висновок, що його дійшов Р. Сіміоне на підставі цих міркувань, полягав у визнанні потреби сполучити між собою лінгвістичну історіографію та фаховий вишкіл мовознавців [18:140, 145; 19:370, 371–372]. Нагальність цього завдання він обгрунтував “причиною конечною”: “[...] історія мовознавства [...] покликана не лише встановлювати, хто й коли відкрив котресь явище чи запропонував якусь теорію, але й подавати щось на кшталт мапи чи типології відкриттів і новацій, а також пізнавальних процесів, що ведуть від перших до других; тобто вона детально відтворює шляхи, якими певне явище може стимулювати формування тямок і теорій. Цінність іздобутих таким чином знань – не лише у зв’язку з минулим, а й в орієнтації серед проблем сьогодення: маючи добре вироблену типологію здобутків і недопрацьовань мовознавства, лінгвістів легше буде обирати власні методи досліджень [...]” [18:141; 19:370].

Та в 1975 р. така історія мовознавства являла собою хіба що desideratum; Р. Сіміоне неодноразово підкреслював, що лише пропонує дослідницьку програму [18:112, 117, 120, 140; 19:353, 356, 358, 369–370], і водночас критично ставився до наявної наукової продукції в цій галузі (за винятком дрібки сосюрознавчих студій Рудольфа Енглера, Робера Годеля чи Тулліо Де Мауро). Створення загальної історії мовознавства, що наближалася б до бажаної моделі, мислилося ним як завдання на майбутнє.

Навряд чи потім італійському авторові коли-небудь потрапляла в руки невеличка (на 64 сторінки тексту) книжечка авторства Валерія Акуленка під назвою «Короткий історичний вступ до мовознавства». Видана 1979 р. на соціалістичній Кубі еспанською мовою, вона не мала помітного міжнародного поширення. У Європі, за даними електронних каталогів, її можна знайти лише в університетських бібліотеках провінційного еспанського Касереса та німецького Ляйпціга (саме з другої мені й пощастило отримати її цифрову фотокопію)⁴. Історію її появи викладено в стислому авторському передньому слові. В основі тексту лежать конспекти лекцій, прочитаних 1978 р. на курсах підвищення кваліфікації викладачів при Гаванському вищому педагогічному інституті чужих мов (чим зумовлено стилістичні особливості викладу, а також неповноту тематичного спектру та брак посилань і бібліографії). Лекції читано

⁴ Завдяки допомозі Олесі Лазаренко

російською мовою; еспанський переклад їх виконала Ана Вакулук, а стилістичне редагування взяла на себе проф. Роза Антіч. У перекладі інколи трапляються певні недолатності та недогляді; не завжди коректно застосовано мовознавчу термінологію. Наприклад, у викладі теоретичних поглядів Вільгельма фон Гумбольдта зринає термін *cuadro nacional del mundo* [13:19], очевидний дослівний переклад рос. *національна картина мира*; тим часом в еспаномовній традиції цю Гумбольдтову тямку заведено передавати висловом *concepción del mundo* [15:2, 58, 243]. Та все ж загалом текст підготовано до друку досить дбайливо; він мав ознайомлювати кубинських студентів з основними етапами розвитку науки про мову, як їх трактувало мовознавство “марксистсько-ленінське” [13:1].

Від самого початку автор підкреслив, що його книжка замислена як складова частина курсу загального мовознавства, оприлюднення якого теж планувалося [13:1], але не було переведене в дійсність. В Україні таке поєднання двох аспектів було, зрештою, річчю звичайною: вже Михайло Калинович, автор першого в нас систематичного курсу «Вступ до мовознавства», що вийшов друком [6], плекав був намір доповнити його другою частиною, куди серед іншого мав увійти й нарис історії мовознавства [4:16]. Для Григорія Удовиченка було само собою зрозумілим, що курс загального мовознавства “складається з трьох частин: історії лінгвістичних учень, теоретичних проблем мовознавства і методів лінгвістичного дослідження” [12:3]. Щоправда, перша праця, в якій декларовану єдність мовної теорії та історії мовознавства спробовано якось ізреалізувати на практиці, з’явилася в Україні аж 2008 р.; це підручник «Нариси загального мовознавства» Григорія та Світлани Кириченків і Алли Супрун, що його перша частина має назву «Мова, її будова та функції в суспільстві», а друга – «Основні етапи розвитку науки про мову» [7; 8].

У коротенькій кубинській книжці В. Акуленка впадає в очі очевидний перегук із багатьма ідеями, що їх незадовго перед тим висловив був Р. Сімон. Виклад починається з запитання: “Заради чого ми вивчаємо історію тієї чи тієї науки? Чи лише для того, щоб засвоїти імена наших попередників і скласти пошанівку усім науковцям або науковим школам за їхній внесок у науку?” [13:3].

Хоча й це справа корисна та потрібна, відповідь має бути заперечною, бо історія науки такими завданнями не вичерпується. В. Акуленко так характеризував уже панівну на той час думку з цього приводу: “Сьогодні загально визнаним є той факт, що лише на історичному підґрунті можна глибоко зрозуміти сучасні проблеми та передбачити ті, що можуть виникнути в подальшому розвитку науки” [13:3].

Конкретний приклад подано, зокрема, в його статті 2002 р., де йдеться про спадщину В. фон

Гумбольдта й Олександра Потебні. Про неї В. Акуленко зазначав: “[...] цінність концепцій таких мислителів полягає саме в тому, що, виникнувши у межах науки свого часу, їхні ідеї значною мірою переросли ці межі й виявилися спрямованими у майбутнє. Цим пояснюється можливість і необхідність щоразу нового прочитання їхніх творів у зв’язку з новими завданнями, що їх життя ставить перед філологією, мовознавством та іншими суміжними дисциплінами” [1:3]. Говорячи про двотисячні роки, В. Акуленко відзначив у цей період стрімке нагромадження новітніх теорій, зміну наукових парадигм і методів, жорстоку конкуренцію різних шкіл у мовознавстві, зрощення лінгвістики з іншими науками. На його думку, загальнотеоретичним поглядам О. Потебні в цих обставинах (а вони тривають і дотепер) слід признати особливу вартість, бо вони можуть служити дороговказом у теоретичних і методологічних пошуках [1:3].

У «Короткому історичному всупі до мовознавства», виданому на соціалістичній Кубі автором із соціалістичного Радянського Союзу, не бракувало посилань на марксистсько-ленінську філософію [13, с. 4, 48, 54, 56] та її класиків [13:3, 39]. Та все ж ця данина часові мало вплинула на речовий характер викладу в засадничих наукових питаннях. Навіть “марксистське мовознавство” – а цей термін ізринає в книжці [13:55] – не подається як абсолютний вершок у розвитку науки. В. Акуленко категорично стверджував: “Ніколи не можна вважати, що певна теорія або методологія є досконалою та що нею вже закінчився розвиток відповідної науки⁵. Крім того, всяку нову теорію чи метод треба вивчати в їхньому середовищі та в зв’язку з іншими наявними теоріями. Зрештою, історія мовознавства показує, що розвиток цієї науки [...] щільно пов’язаний з розвитком її філософського підґрунтя, з новими теоретичними та практичними завданнями, які ставить суспільство” [13:4].

У переліку чинників розвитку мовознавства, поданому В. Акуленком, попри відмінності в термінології, прозирають певні паралелі з концепцією Р. Сімон: “Мовознавство, подібно до всякої науки, обумовлюється такими чинниками: мета науки, її методологія, брана широко, філософічно; її загальні наукові засади; методи

⁵ Інакше, наприклад, у Казана Гагкаева: “[...] завданням курсу є критика всіх антинаукових, ідеалістичних теорій і висновків реакційних мовознавців минулого, критика їхніх хибних побудов, що могли служити джерелом для різного гатунку помилок і відхилень від правильного шляху розвитку лінгвістичних досліджень” [3, с. 6]; “[...] були накреслені шляхи дальшого розвитку радянського мовознавства на єдиному науковій основі марксистсько-ленінізму” [3, с. 141].

дослідження, стосовані в межах самої науки; її співвідношення з іншими науками” [13:4].

Під впливом названих чинників мовознавство постійно змінюється з плином часу; і знов-таки в суголоссі з Р. Сімоні (та А. Леонтєвим) автор посібника наголошував: “[...] навіть така підстава для мовознавства тямка, як "мова", тлумачиться по-різному не лише в різні епохи, а й у різних новітніх наукових школах” [13:3].

Загальний розвиток науки про мову В. Акуленко поділив на три великі етапи: 1) від античності до XVIII ст.; 2) від зламу XVIII–XIX ст. до 30-х рр. XX ст.; 3) сучасний [13:5]. Таким чином, В. Акуленко не погоджувався з протиставленням донаукового та власне наукового періодів в історії мовознавства, як його подано, приміром, у книжці Я. Ханделя [пор. вище], де за вододіл править факт започаткування історико-порівняльного методу. На думку В. Акуленка, немає підстав легковажити тривалий розвиток рефлексії над мовою до XIX ст., бо це збіднює наші можливості критичного розгляду практикованих і в новітній науці методів і підходів. Саме цю ваду він закидав “усім дотеперішнім курсам” історії мовознавства [13:4]⁶.

Заради справедливості завважмо, що принаймні в українському контексті його критика не була цілком слушною, адже в обох наявних під ту пору посібниках з історії мовознавства, виданих в УРСР: «Курсі лекцій з історії мовознавства» Казана Гагкаєва [3]⁷ та в «Короткому огляді історії мовознавства» Броніслава Кобилянського [9], – виклад починається з часів стародавнього світу. Інша річ, що обидві ці публікації обмежувалися тим, що його Р. Сімоні назвав “поверховою послідовністю моделей”, й не містили спроб винести з давнього досвіду якусь науку для сьогодення.

Натомість В. Акуленко вдавався інколи до сміливих зіставлень крізь епохи. Приміром, стисло оповівши про постання грецької граматики в Александрії та Пергамі в II–I ст. до Р. Х., автор завважив: для нас вона цікава тим, що послужила основою для пізнішого розвитку граматики латинської, яка, своєю чергою, лежить у підґрунті граматик усіх новітніх європейських мов. У такий спосіб виникла модель для опису всіх мов, що пізніше стали предметом дослідження. З одного боку, йшлося про безперечний поступ у студіях над

мовою; з другого боку, цей підхід ніс із собою неабияку небезпеку, а саме – “накинення іншій мові явищ, яких у ній немає” [13:10]. Неадекватність такої схеми роботи особливо вочевиднилася, коли з європейських мов, досить подібних між собою, науковці перейшли до дослідження інших. У своєму висновку з цього приводу В. Акуленко перекинув місточок між періодами: “Проблема полягає в тому, що [...] ця схема й надалі містила в прихованому вигляді євроцентризм, а то є одна з найбільших небезпек, які можуть загрозувати всякій науці: абсолютизувати притаманне лише одній частині землі й намагатися крізь призму цього явища витлумачити решту явищ в усьому світі. Поява американського дескриптивізму на третьому етапі була відповіддю на це вже в часи сьогодення” [13:10].

Утім і американським дескриптивістам адресовано закид: вони хоча й уживали терміни “мова” й “мовлення”, та не розрізняли елементів першої та другого, розглядаючи їх у тій самій площині. Тут симпатії В. Акуленко очевидно були на боці європейських структуралістів, теоретично ліпше вишколених [13:46].

Це логічно підводить нас до питання про оцінку В. Акуленком поглядів Ф. де Сосюра, фундатора структурного підходу до мови. Р. Сімоні вбачав у цій постаті напрочуд вдалий об’єкт дослідження для істориків мовознавства, бо Сосюр неминуче спонукає заходжуватися коло засадничих теоретичних проблем цієї науки [18:139; 19:369]; притому його концептуальну спадщину одні оцінюють як справжню революцію, другі – як систематизацію чужих думок, треті – як переспів давно відомого за допомогою химерної нової термінології [18:137; 19:368]. В. Акуленко однозначно належав до першого табору: для нього «Курс загальної лінгвістики» “спричинив революцію в загальній мовній теорії та започаткував третій етап у розвитку мовознавства” [13:37]. Якщо інші українські автори підручників з історії мовознавства, визнаючи загалом позитивну роль Сосюра, водночас закидали йому й “порочні” позиції, як-от антиісторизм (тобто відрив синхронії від діакронії) та – особливо – дематеріалізацію мови як цілості [9:98] та мовного знака зокрема [12:123], то В. Акуленко радше наголошував на його безперечних здобутках [13:37] і намагався творчо розвинути далі його ідеї. Скажімо, розглядаючи сучасні напрямки мовознавства, він ізгадав сосюрівське визначення його предмета як “мови, досліджуваної в собі і для себе” [10:291] і тут-таки вточнив, що воно звучує діапазон завдань цієї науки, який конче має бути доповнений аналізом “людського порозуміння та ролі мови в ньому” [13:47].

Окрім Ф. де Сосюра, В. Акуленко ставився з помітною прихильністю до одного мовознавця, тим-таки Сосюром гостро критикованого

⁶ Цю тезу В. Акуленко, вочевидь, повторював за Владіміром Звєгінцевим [5:7], хоча той не подавав вичерпного переліку праць з історії мовознавства, відбувшись побіжною згадкою про короткі огляди Вільгельма Томсена та Бертольда Дельбрюка [5:3].

⁷ Арітон Врачіу в рецензії на посібник К. Гагкаєва додавав одну з важливих заслуг автора в тому, що він, на відміну від попередників, не обмежився викладом поглядів на мову Ф. Боппа, В. фон Гумбольдта, Августа Шляйхера, Ф. де Сосюра, а охопив аналізом доробок індійських, китайських і арабських науковців від давнини до сьогодення [21:269].

[10:290], – Августа Шляйхера. У короткій Акуленковій книжці доробкові А. Шляйхера відведено три сторінки [13:21–23] – більше, ніж багатьом іншим. Привертає до себе увагу загальна характеристика В. Акуленком історичного місця цього дослідника: “Я сказав би, не знаю, чи дуже резонно, що вплив Шляйхера на мовознавство, полягав не в тому, що він зробив, а в тому, про що він змусив міркувати всіх інших мовознавців. Його ідеї були напрочуд потужним стимулятором, і його послідовники, дарма що вони здебільшого виявилися дуже невдячними до свого вчителя, змогли ці ідеї розвинути” [13:23]. Тут головний притиск зроблено не на відриттях, новація чи моделях, що ними ми завдячуємо А. Шляйхерові, а на самому пізнавальному процесі, без урахування якого годі написати історію мовознавства, що проникала б під суто фактографічну поверхню.

Коли брати соціологічний аспект наукової діяльності, то саме нагальними потребами суспільства В. Акуленко пояснював підвищену увагу до питань мовного вноормування в Радянському Союзі. Одним із наслідків цього став бурхливий розвиток функціональної стилістики – нової дисципліни, що в ній сполучилися здобутки Празького лінгвістичного гуртка та ідеї О. Потебні, підхоплені пізніше Владіміром Віноградовим [13:40–41]. Цим пояснюється та химерна з погляду історії науки обставина, що функціональна стилістика англійської мови зародилася не в Великій Британії, а в Радянському Союзі [13:50].

Охопивши своїм історичним оглядом і найновіші на той час наукові школи та напрями, В. Акуленко завершив виклад схемою поділу

сучасного мовознавства, що є результатом тривалого розвитку цієї дисципліни:

сучасна лінгвістика (в цілому – макролінгвістика)	унутрішня лінгвістика, або мікролінгвістика соціолінгвістика етнолінгвістика психолінгвістика інтерлінгвістика [13:64].
---	---

Далі для нього вже починався терен іншої галузі – мовної теорії, яка мала бути розглянута в особному виданні. На жаль, цим планам не судилося здійснитися.

Попри скромний фізичний обсяг «Короткого історичного вступу до мовознавства» авторства В. Акуленка, ця книжка вирізняється на тлі інших подібних публікацій не лише задекларованою, а й чітко дотримуваною настановою на плідне використання фактів історії науки як елемента формування дослідницької свідомості. Хоча автор її найімовірніше не мав нагоди завітати з розглянутою вище розвідкою Р. Сімоне, висунута в цій останній програма була водночас і його програмою. Ба більше – є всі підстави стверджувати, що він зробив і перші кроки до її реалізації. В українській науковій літературі (та й не тільки в українській) студій подібного гатунку ще й дотепер гостро бракує.

Література

1. Акуленко В. Проблеми двомовності, перекладу та мовних контактів у контексті наукової спадщини О. Потебні / В. Акуленко // Наукова спадщина О. О. Потебні в контексті сучасності. – К., 2002. – С. 3–9.
2. Вакуленко С. Потебня без вакууму навколо. [Рец.:] Aumüller M. Innere Form und Poetizität: Die Theorie Alexander Potebnjas in ihrem begriffsgeschichtlichen Kontext. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern: Bruxelles; New York; Oxford; Wien: Peter Lang, 2005. – 284 S. / С. Вакуленко // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. – 2009. – Т. 13. – С. 324–338.
3. Гагкаев К. Е. Курс лекцій по истории языкознания / К. Е. Гагкаев. – Одесса : ОГУ им. И.И. Мечникова, 1957. – 155 с.
4. Жлуктенко Ю. О. Михайло Якович Калинович / Ю. О. Жлуктенко. – К.: Наукова думка, 1991. – 76 с.
5. Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях / В. А. Звегинцев. – М.: Просвещение, 1964. – Ч. I. – 467 с.
6. Калинович М. Я. Вступ до мовознавства: Курс лекцій, читаних у Київському державному університеті в 1938 – 39 навчальному році / М. Я. Калинович. – К.: Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, 1940. – Вип. 1. – 110 с.
7. Кириченко Г. С. Нариси загального мовознавства / Г. С. Кириченко, С. В. Кириченко, А. П. Супрун. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2008. – Ч. 1: Мова, її будова та функції в суспільстві. – 168 с.
8. Кириченко Г. С. Нариси загального мовознавства / Г. С. Кириченко, С. В. Кириченко, А. П. Супрун. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2008. – Ч. 2: Основні етапи розвитку науки про мову. – 220 с.
9. Кобилянський Б. В. Короткий огляд історії мовознавства / Б. В. Кобилянський. – К.: Радянська школа, 1964. – 155 с.
10. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Ф. де Сосюр; переклади з французької А. Корнійчук, К. Тищенко. – К.: Основи, 1998. – 324 с.
11. Теория речевой деятельности. (Проблемы психолингвистики) / Ответственный редактор А. А. Леонтьев. – М.: Наука, 1968. – 272 с.
12. Удовиченко Г. М. Загальне мовознавство: Історія лінгвістичних учень / Г. М. Удовиченко. – К.: Вища школа,

1980. – 216 c.

13. Akulenko V. V. Breve introducción histórica a la lingüística / V. V. Akulenko. – La Habana: Editorial Pueblo y Educación, 1979. – 65 p.

14. Handel J. Dzieje językoznawstwa / J. Handel. – Lwów: Nakładem Filomaty, 1935. – 262 s.

15. Humboldt W. von. Sobre la diversidad de la estructura del lenguaje humano y su influencia sobre el desarrollo espiritual de la humanidad / W. von Humboldt; traducción y prólogo de A. Agud. – Barcelona: Anthropos; Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, 1990. – 435 p.

16. Pedersen H. Et blik på sprogvidenskabens historie: med saerligt hensyn til det historiske studium av sprogets lyd / H. Pedersen. – København: Gad, 1916. – 120 s.

17. Saussure F. de. Cours de linguistique générale. – Lausanne; Paris: Payot, 1916. – 336 p.

18. Simone R. Teoria linguistica e storia della linguistica / R. Simone // Teoria e storia degli studi linguistici: Atti del Settimo Convegno Internazionale di Studi, Roma, 2–3 giugno 1973 / A cura di U. Vignuzzi, G. Ruggiero, R. Simone. – Roma: Bulzoni, 1975. – P. 111–150.

19. Simone R. Théorie et histoire de la linguistique / R. Simone // Historiographia Linguistica. – 1975. – Vol. 2, no. 3. – P. 353–378.

20. Thomsen V. Sprogvidenskabens historie: en kortfattet fremstilling af dens hovedpunkter / V. Thomsen. – Kjøbenhavn: Gad, 1902. – 108 s.

21. Vraciu A. [Rec.:] K. E. Gagkaev. Курс лекций по истории языкознания (Curs de istorie a lingvisticii), Odesa, 1957, 155 pagini / A. Vraciu // Studii și cercetări științifice: Filologie. – 1960. – An. XI, fasc. 2. – P. 266–271.